

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПЕРІОДУ ЧЖАНЬГО: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Стаття присвячена проблемі періодизації періоду Чжаньго. Автор робить спробу комплексно підійти до вивчення питання періодизації періоду Чжаньго в історії Стародавнього Китаю.

Ключові слова: Історія Стародавнього Китаю, періодизація, період Чжаньго.

Традиційна китайська історіографія описує власну стародавню історію за династійним принципом і поділяє історію Стародавнього Китаю на три періоди та ряд підперіодів. Період Трьох династій включає у себе династії Ся (XXIII–XVIII ст. до Р.Х.), Шан-Інь (XVIII–XII ст. до Р.Х.), Чжоу (XII–III ст. до Р.Х.). Період Чжоу (XI ст. – 221 р. до Р.Х.) – найдовший не лише в історії Стародавнього Китаю, але і в історії людства. Він поділяється на Західне Чжоу (XI–VIII ст. до Р.Х.) і Східне Чжоу (VIII–III ст. до Р.Х.). Крім того, Східне Чжоу поділяється на два підперіоди: “Чуньцю” (“Весни і осені”, VIII–V ст. до Р.Х.) і “Чжаньго” (“Воюючих держав”, V–III ст. до Р.Х.) (далі – “Чжаньго”)¹. Завершує цей період нетривалий історичний відрізок – з 221 по 206 рр. до Р.Х. – існування першої в історії Стародавнього Китаю об’єднаної імперії Цинь.

Метою даного дослідження є представлення науковій спільноті дискусійних питань історичної доби Чжаньго Стародавнього Китаю. Варто зазначити, що спеціальних робіт, які б досліджували питання періодизації історії Стародавнього Китаю і періоду Чжаньго зокрема фактично не існує. Традиційний усталений підхід це здійснювати паралельні дослідження, акцентуючи увагу на проблемних питаннях і історичних етапах.

Теоретичним підґрунтям пов’язаним із дослідженнями по історії Стародавнього Китаю в добу Чжаньго і характерних змін того часу слугують роботи радянських, російських синологів, зокрема таких, як Л. С. Васильєв, К. В. Васильєв, Л. С. Переломов, М. Ю. Ульянов, С. Р. Кучера, Р. В. В’яткін, В. С. Таскін, В. А. Рубін та інші. Серед іноземних фахівців, питання історії Стародавнього Китаю та періоду “протиборчих царств” вивчали або продовжують досліджувати Д. Бодде, А. Форке, Дж. Легг, Б. Вотсон, Дж. Нідем, Ю. А. Пінес, М. Е. Льюїс.

Значний внесок зробили американські дослідники: Д. Твітчет, Д. Феїрбенк, Ч. Санфт, П. Фішер, французькі: Е. Шаванн, А. Масперо, Е. Балаш, голландські: Я. Ю. Л. Дайвендак, А. Ф. П. Хульсве та численна група китайських науковців: Го Можо, Ян Куань, Фань Веньлань, Чжу Чжухоу, Лю Цзехуа, Лі Сюецін, Сінь Жень, Шан Юе, Фу Чженюань та інші.

Окрему увагу заслуговують дві фундаментальні праці у галузі української орієнталістики, чи не єдині в українському науковому дискурсі з тематики давньої історії Сходу для студентів історичних спеціальностей українських вишів по історії Стародавнього Сходу. Мова йде про авторський курс лекцій з історії цивілізацій Стародавнього Сходу² і перший і поки що єдиний підручник з історії Стародавнього Сходу, який вже перевидавався чотири рази³.

Спробуємо встановити існуючі підходи до трактування періодизації доби Чжаньго Стародавнього Китаю.

У підручниках при підготовці фахівців з історії у сучасних китайських вузах відповідного профілю іноді можна зустріти наступну періодизацію:

Династії Ся-Шан-Чжоу (Xia Shang Zhou nianbiao) іноді називають “Три династії сань дай” (san dai).

Династія Ся (близько 2070 – 1600 рр. до Р.Х.) (Xiandai nianbiao)

Династія Шан (близько 1600 – 1046 рр. до Р.Х.) (Shangdai nianbiaoJ)

Західне Чжоу (1046 – 771 рр. до Р.Х.) (Xizhou nianbiao)

Східне Чжоу (770 – 220 рр. до Р.Х.) (Dongzhou nianbiao)

Період “Чуньцю” (770 – 468 рр. до Р.Х.) (Chunqiu nianbiao)

Період “Чжаньго” (481 – 221 рр. до Р.Х.) (Zhanguo nianbiao)

Тайванський дослідник Вей Шицзе (Wei Shijie також відомий як Seke Wei) з Академії наук Тайваню на розсуд науковців представив наступну періодизацію історії Стародавнього Китаю. Саме така періодизація використовується для підготовки тайванських істориків, які спеціалізуються на стародавній історії Китаю:

Династія Ся (близько 2207 – 1766 рр. до Р.Х.)

Династія Шан (близько 1765 – 1122 рр. до Р.Х.)

Чжоу (1121– 771 рр. до Р.Х.):

Західне Чжоу (1121– 771 рр. до Р.Х.)

Східне Чжоу (770 – 221 рр. до Р.Х.)

Період “Чуньцю” (770 – 476 рр. до Р.Х.)

Період “Чжаньго” (475 – 221 рр. до Р.Х.)⁴.

На відміну від періоду “Чуньцю”, донині продовжуються дебати про відправну точку початку періоду “Чжаньго”. З політичної точки зору – це період, який у кульмінації свого історичного часу характеризувався численними завоюваннями і анексією територій.

Зокрема, серед відправних точок для початку вказаного періоду слід назвати:

– 481 р. до Р.Х. – дата, запропонована істориком династії Сун Лю Цзюцян (Lu Zuqian, 1137–1181 рр.), якою закінчується історичні хроніки держави Лу періоду “Чуньцю” (Chun qiu) чи “Канон Лін” (Lin jing), написані Конфуцієм.

– 476–475 рр. до Р.Х. Ця дата базується на згадуванні у творі Сима Цян “Історичні записи” як рік інаугурації (сходження на престол) двадцять сьомого правителя династії Чжоу і п’ятнадцятого правителя Східного Чжоу на ім’я Чжоу Юань ван (Zhou Yuan wang).

– 453 р. до Р.Х. – рік розпаду ключової держави Цзінь на три суверенні держави Хань, Чжао і Вей (в китайській традиції називається “сань цзя фень Цзінь” san jia fen jin), три із семи, які будуть відігравати провідну роль у періоді Чжаньго.

– 441 р. до Р.Х. – рік сходження на престол ще одного правителя династії Чжоу – двадцять восьмого правителя Чжоу і шістнадцятого правителя Східного Чжоу на ім’я Чжоу Ай ван (Zhou Ai wang).

– 403 р. до Р.Х. – запропонована дата Сима Гуан (Sima Guang, 1019–1089 рр.), автором твору “Всеосяжне дзеркало для допомоги в урядуванні” іноді називають “Дзеркало для мудрого правителя” (Zizhi Tongjian) – розгорнута історія у хронологічному порядку, яка охоплює період з 403 до Р.Х. до 959 р. після Р.Х. Автор вважає, що саме у цей рік держави Хань, Чжао і Вей були офіційно визнані правлячим домом Чжоу. Це, на його думку, було символом остаточної втрати авторитету Чжоу. Саме тому він пропонує цей історичний факт вважати початком періоду “Чжаньго”.

Перенесення адміністративного центру правителів Чжоу у 770 р. до Р.Х. з західної столиці Цзунчжоу (Zongzhou) (поблизу сучасного м. Сіань (Xian), провінції Шеньсі) до східної столиці Ченчжоу (Chengzhou, неподалік м. Лоян (Luoyang), провінції Хенань) стало рубіжною точкою кінця періоду Західне Чжоу “Сі Чжоу” (Xizhou) і початку Східного Чжоу “Дун Чжоу” (Dongzhou).

Можливо, саме тому сучасні китайські дослідники використовують комбінований метод, де хронологія династії Чжоу описуються наступним чином:

Західне Чжоу (XI ст. – 770 р. до Р.Х.)

Східне Чжоу (770–221 рр. до Р.Х.), яке поділяється на два під періоди:

Період “Чуньцю” (770 р. – V ст. до Р.Х.)

Період “Чжаньго” (V ст. – 221 р. до Р.Х.)

Іноді практикують археологічну періодизацію, яка базується на етапах розвитку суспільства за рівнем розвитку продуктивних сил і найбільшому використанні матеріалу, з якого виготовляються знаряддя праці. Таким чином, період, що передує “трьом династіям” відноситься до неоліту, період Шан-Інь відповідає епосі бронзи, кінець періоду Чуньцю – стародавнє китайське суспільство епохи заліза, де набувають поширення залізні вироби.

У англomовному науковому середовищі присутні різні підходи для визначення відправної точки періодизації періоду Чжаньго. Зокрема, на думку Д.Бодде період з 722 по 481 рр. до Р.Х. слід називати за однойменними історичними хроніками “Чуньцю” (Весни і осені), які описують події впродовж цього історичного часу. Аналогічним чином, термін Чжаньго (Воюючі

царства) бере свій початок від назви твору “Чжаньго це” (Плани воюючих царств), проте надзвичайно важко з точністю встановити хронологічні рамки цього періоду. У той же час як, підперіод з 403 по 221 рр. до Р.Х. тісно пов’язаний з часом утворення першої об’єднаної імперії у 221 р. до Р.Х.

403 р. до Р.Х. взятий у якості початкового року через розпад держави Цзінь на три державні утворення Хань, Вей і Чжао. Цей рік як відправної точки початку періоду Чжаньго розглядає і Васильєв Л. С.⁵ Рік в який правителям трьох згаданих держав-го “син Неба” офіційно дарував ранг правителів-чжухоу правлячого дому династії Чжоу.

Водночас російські дослідники, зокрема К. В. Васильєв, стверджує, що під терміном Чжаньго слід розуміти політично-географічний термін, яким у V–III ст. до Р.Х. позначали сім найсильніших володінь Стародавнього Китаю. Після того, як держава Цінь перемогла і підпорядкувала решту шість держав і, таким чином, сформувала перше централізоване територіальне об’єднання, цей термін поступово трансформувався у назву історичного періоду в часовому вимірі – розпочався у 453 р. і тривав до 221 р. до Р.Х.⁶ Подібної періодизації притримується російський дослідник тієї доби Переломов Л. С. (453–221 рр. до Р.Х.)⁷. Синолог Льюїс визначає тривалість періоду Чжаньго у часі з 481–221 рр. до Р.Х. у розділі присвяченому політичній історії зазначеного періоду⁸. Дж. Нідем⁹ у першому томі книги “Наука і цивілізація в Китаї” починає період Чжаньго з 480 р. до Р.Х. Що стосується китайських дослідників, то тут також немає спільного бачення хронологічних меж. Так, зокрема, китайський дослідник і перший президент Китайської Академії Наук, роботи якого перекладені і на російську, Го Можо¹⁰ починає період з 475 р. до Р.Х. Натомість Ян Куань¹¹ починає період з 453 р. до Р.Х., а Фань Вэньлань¹² ще більш віддаляє початок цього періоду і стверджує, що періодизацію Чжаньго слід розпочинати з 403 р. до Р.Х. Таку ж дату початку періоду “воюючих царств” називає Шан Юе¹³. Проте значну увагу китайські дослідники приділяли встановленню часових меж переходу від рабовласницького до феодального суспільства. За їх оцінкою це відбулося в III ст. до Р.Х. – в кінці правління династії Чжоу.

Виглядає раціональною запропонована періодизація держави Цінь завідуючого кафедрою китайської філології Інституту країн Азії і Африки при Московському державному університеті ім. М. В. Ломоносова (КАА при МДУ) Ульянова М. Ю.¹⁴:

0. “Легендарний” період

I. Становлення в якості володіння “буферного” типу (бл. 1024–845 рр. до Р.Х.)

II. Зростання могутності держави Цінь (Східне Чжоу, кінець IX–IV ст. до Р.Х.)

1. 844–676 рр. до Р.Х. – посилення. Витіснення Чжоу, домінування у долині річки Вейхе.
2. 675–425 рр. до Р.Х. – входження до ряду найсильніших держав Східної Азії. Вирішальне правління: Му гун (659–621 рр. до Р.Х.), початок внутрідинастійної кризи в правління Хуай гуна (428–425 рр.), який покінчив з собою.
3. 424–385 рр. до Р.Х. – тимчасове ослаблення, було викликано латентним протіканням внутрідинастійної кризи, яка проявилась в переході до молодшої гілки правлячого роду.

III. Домінування держави Цінь (IV–III ст.)

4. 384–307 рр. до Р.Х. – повернення влади в основну гілку. Посилення, яке було обумовлено успішними модернізаційними перетвореннями Шан Яна у правління Сяо гуна (361–338 рр.) і наступне захопленням сусідніх держав на Великій рівнині, в Сичуанській котловині і басейні верхньої Ханьшуй.

5. 306–247 рр. до Р.Х. – початок вирішальної боротьби за підкорення держав Східної Азії. Перелом на користь Цінь.

IV. Становлення і загибель Цінь як першої загально китайської держави (246–207 рр. до Р.Х.)

При цьому російський історик Стародавнього Китаю Ульянов М. Ю. вважає відправною точкою для початку періоду Чжаньго – 453 р. – рік розпаду ключової держави Цзінь на три суверенні держави на Великій Рівнині (Хань, Чжао і Вей) і ріст їх політичної активності¹⁵.

Отже, насамкінець слід відзначити, що з розділенням царства Цзінь на три окремі держави (Вей, Хань, Чжао) в середині V ст. до Р.Х. в історії Стародавнього Китаю завершився період Чуньцю “Весни і осені”.

Розпочався період Чжаньго “борючі царства”, який характеризувався затяжними військовими конфліктами, перманентними протистояннями та створенням військових союзів. Цей

перехід знаменував собою рубіж одного історичного етапу до іншого в період Стародавнього Китаю. У той же час це був час “революційних” (радикальних, кардинальних змін) новацій у економіці, політичній структурі, ідеології. Це був час, коли виклики і загрози вимагали вироблення та впровадження жорстокої, але дієвої системи державного управління. Відповідь доби була знайдена у легістській ідеології. Також, період Чжаньго характеризувався як час поступового розширення етнічної території хуася “носіїв китайського світу”. В орбіту культурної і етнічної спільноти стародавніх китайців поступово вливалось населення таких держав як Чу, Янь, Юе. У період Чжаньго мала місце ціла система змін: технологічних, демографічних, управлінських, військових, які кардинально вплинули на суспільний розвиток. Досягнення у розвитку іригаційної системи, поширені застосуванні залізних виробів у землеробстві, ремеслі, металургії – все сприяло економічному розквіту і, без сумніву, дало потужний поштовх розвитку торгівлі. Місце архаїчного міста-держави, у якому продовжувалися зберігатися елементи демократії і провідну роль відігравали особисті зв’язки, зайняла централізована держава, яка управлялася безособовою бюрократичною машиною. Все це привело до того, що традиція почала втрачати свій авторитет. Саме на цей період історик китайської старовини Сима Цянь відносить подальше ослаблення правлячого дому Чжоу та формування семи найсильніших царств в Піднебесній чжаньго ці сюн (zhangguo qi xiong) – Ці (Qi), Чу (Chu), Вей (Wei), Хань (Han), Чжао (Zhao), Цінь (Qin) та Янь (Yan)¹⁶.

До сьогодні серед синологів немає єдиної точки зору стосовно початку періоду “Епохи воюючих держав”. Як бачимо з наведених фактів та свідчень саме комбінований метод є найбільш продуктивним до застосування відліку початку згаданого періоду.

¹ Іноді можна зустріти назву цього періоду як “царства, що воюють”, “епоха воюючих держав”, “протиборчі царства”.

² Історія Стародавнього Сходу: Курс лекцій. – К., 1996. – 480 с.

³ Історія Стародавнього Сходу: Підручник для вузів. – К., 2000, 2002, 2006, 2009. – 590 с.

⁴ Wei Shijie, Zhongguo lishi huangdi nianhao xiyuan duizhaobiao. [Seke Wei Era and Timeline of Chinese History. Вей Шицзе. Доба і хронологія історії Китаю]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/file/d/0B8Qa48DNHKEYSUJUcnBIRzJmNGM/edit?pli=1>

⁵ Васильев Л. С. Древний Китай, в 3 томах. Т.3. Период Чжаньго (V–III вв. до н. э.). – М., 2006. – С. 10.

⁶ Васильев К. В. “Планы Сражающихся царств” (Исследования и переводы). – М., 1968. – С. 3.

⁷ Книга правителя области Шан (Шан цзюнь шу). Пер. с китайского, вступит. статья и коммент. Л. С. Переломова. – М., 1968. – С. 22.

⁸ Lewis, Mark Edward. “Warring States Political History”// Loewe, Michael; Shaughnessy, Edward L., The Cambridge history of ancient China: from the origins of civilization to 221 B.C. – Cambridge University Press, 1999. – P. 587.

⁹ Joseph Needham. Science and civilization in China, Vol.1: Introductory Orientations. – New York, Cambridge University Press, 1954. – P. 58.

¹⁰ Го Мо-жо. Эпоха рабовладельческого строя. – М., 1956. – С. 399, Guo Moruo. Zhongguo shi kao. – Beijing, 1976. – С. 46.

¹¹ Ян Куань. История Борющихся царств. – Шанхай, 1957. – С. 3.

¹² Фань Вэнь-лань. Древняя история Китая. – М., 1958. – С. 204.

¹³ Шан Юэ. Очерки истории Китая с древности до “опиумных” войн. – М., 1959. – С. 39.

¹⁴ Ульянов М. Ю. К вопросу о периодизации истории царства Цинь (XI в. до н. э. – 207 г. до н.э.) и последующих событий, предшествующих возникновению государства Западная Хань (202 г. до н. э. – 8 г. н. э.)// Ломоносовские Чтения. Востоковедение: тезисы докладов научной конференции. Отв. ред. М. С. Мейер, Л. В. Гевелинг. – М., 2010. – С. 78–79.

¹⁵ Ульянов М. Ю. О выделении периодов при описании исторического процесса на примере периодизации Чуньцю (771–453 до н.э.) и Чжаньго (453–221 до н.э.) в истории Древнего Китая // “Ломоносовские чтения” тезисы докладов, серия Востоковедение. – М., 2008. – С. 62.

¹⁶ Mark E. Lewis. Warring States Political History // The Cambridge History of Ancient China. – P. 593–619. Це були царства Цінь розташоване в північно-західній частині, царство Ці на сході, Янь в північно-східній частині, Чу на півдні і три державних об’єднання колишнього царства Цзінь – Вей, Хань, Чжао

розташованих в центрі Китайської рівнини. Два десятки держав, які існували в попередній період Чуньцю, згодом вже в період Чжаньго будуть приєднанні територіально до “семи найбільших”.

Статья посвящена проблеме периодизации периода Чжаньго. Автор предпринимает попытку комплексно подойти к исследованию вопроса периодизации периода Чжаньго в истории Древнего Китая.

Ключевые слова: История Древнего Китая, периодизация, период “Чжаньго”.

The article is dedicated to the problem of timeline of Warring States period. The author attempts to take a comprehensive approach to the study of the question of periodization of Warring States period in the history of Ancient China.

Keywords: History of Ancient China, Chronology, Warring States period.